

Lingvistik I - Introduktion till språkvetenskap, områden och forskningsfrågor

Dagens föreläsning kommer att ta upp:

- Upplägget för lingvistik-delen
- Vad är mänskligt språk?
- Språkets olika delsystem
- Metoder inom lingvistik
- Språk som system
 - Fonetik och fonologi
 - Morfologi
 - Syntax
 - Semantik
- Språk och hjärnan
 - Psykolingvistik och neurolingvistik
- Språkets sociala och kommunikativa funktion
 - Pragmatik och diskursanalys
- Språkutveckling

Upplägg för lingvistik-momentet

Planering

Föreläsning 1: Introduktion till språkvetenskap, översikt

Föreläsning 2: Inledning till syntax och morfologi, ord, ordklasser, lexikon

Föreläsning 3: Morfem och morfologi (ordens struktur)

Föreläsning 4: Syntax: Konstituent - fraser och satser (strukturer som bildas av ord)

Föreläsning 5: Satsdelar, huvud- och bisats.

Föreläsning 6: Introduktion till semantik, lexikal och satssemantik

Litteratur

Josefsson, Gunlög (2009). *Svensk universitetsgrammatik för nybörjare*.

Josefsson, Gunlög (2009). *Svensk universitetsgrammatik för nybörjare: övningsbok*.

Yule, George (2016). *The Study of Language*, Sixth edition. Cambridge University Press

Kursens mål

- Att ha en överblick över språkvetenskapens olika forskningsområden
- Att ha en kunskap om centrala språkvetenskapliga frågor
- Att kunna centrala språkvetenskapliga begrepp och termer
- Att kunna utföra grundläggande språkliga analyser
- Att kunna tillgodogöra sig språkvetenskaplig forskning

Lingvistik och mänskligt språk

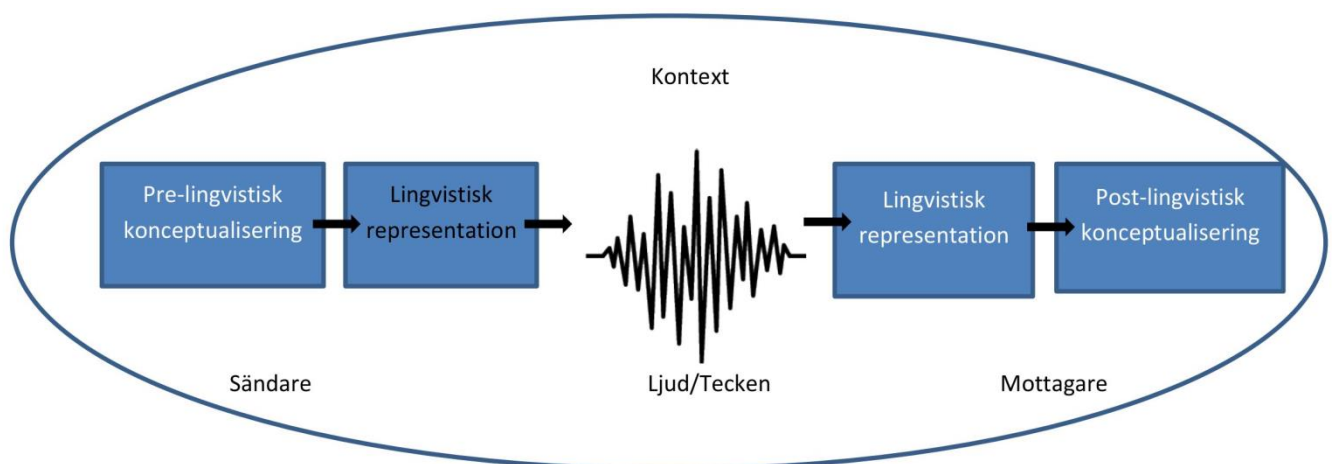
Lingvistik är vetenskapen om mänskligt språk. För en närmare förståelse av lingvistik behöver vi därför en uppfattning om vad vi menar med mänskligt språk? Den korta definitionen är att språk är ett

kognitivt system. Att beskriva och förklara hur det systemet är beskaffat är ett centralt mål för språkvetenskapen. Samtidigt har språket en tydlig sociala dimension, t.ex. som vårt huvudsakliga sätt att kommunicera och när vi tillägnar oss ett språk. Dock är det viktigt att särskilja språket som kognitivt system från mer vardagliga uppfattningar av språk (se Pinker 2012).

Språk är inte samma sak som tänkande

- Små barn innan de lärt sig ett språk och varelser utan mänskligt språk tänker.
- Det finns många typer av kognitiv aktivitet som inte innefattar språk, t.ex. visualisering
- Vi använder icke-lingvistisk information för att förstå språklig betydelse.
- Vi lagrar betydelsen av språklig kommunikation i mer abstrakt form
- Patienter med skador i vissa regioner i hjärnan får afatiska problem (Brocca, Wernicke) utan att konsekvenser för övrig kognition.
- Personer med låg IQ kan ha normal språkförmåga och tvärtom.
- Hos vissa personer med specifika språkstörningar verkar problemen vara genetiska och nedärvda.

En förenklas modell över hur språkprocessen från sändare till mottagare visas i Figur 1.

Figur 1. Modell över språkprocessen

Språk är inte samma sak som kommunikation

- Alla varelser kommunicerar, bara människor har ett språk som är generativt, rekursivt, symboliskt och "displaced".
- Språk är det huvudsakliga sättet för människor att kommunicera, men inte det enda sättet.
- Språk används i mentala processer som inte är kommunikativa (introspektion, logiskt resonemang)
- Kommunikativa behov i individen påverkar inte språkssystemet
- Kommunikativa handlingar kan inte förklara språkssystemets egenskaper
- En mängd faktorer kan influera språkproduktionen som inte är del av den språkliga kompetensen, t.ex. minnesbegränsningar, störningar under produktionen, kontextuella behov som att behålla ordet etc.
- När vi gör misstag i språkproduktionen är vi oftast medvetna om detta och betraktar det som performansfel inte att vår inre grammatik tillåter detta, t.ex. "bala taklänges" som "kund och hatt" i stället för "hund och katt".

Språk är inte samma sak som skrivspråk

- Den moderna människans användning av språk har allt mer kommit att röra sig om skrivspråk (internet, sms) MEN
- Språk är en kognitiv förmåga som kan uttryckas på olika sätt (tal, tecken, skrift). Tal betraktas oftast som primärt då:
- Alla kulturer har talspråk men inte alla har skriftspråk
- Barn tillägnar sig intuitivt talspråk men måste lära sig genom instruktioner att skriva.
- Det finns argument för att anta att talat språk existerat långt före (50.000 till 100.000 år sedan) skrivet språk (5.000 år sedan)

Språk är inte samma sak som standardspråk

- Spontant tillägnat språk är inte samma sak som det som betraktas som ”standard” eller ”riktigt” språk. De regler eller principer som gäller för det förra är ”deskriptiva”, beskrivande, medan reglerna för de senare är ”preskriptiva”, normerande.
- Skillnaden är ofta mellan talad och skrivet språk, men också mellan ”standard”-språket och regionala varianter. För många talare av svenska från södra Sverige finns inga objektsformer av pronomen (henne, honom), ex. ”Jag sa till hon” medan standardspråket kräver objektsformen ”Jag sa till henne”

Språkets olika delsystem

Vi kan illustrera vilken kunskap som ingår i språket genom att titta på språkanvändning i en tänkt språksituationen. Om vi som talare av svenska producerar eller hör för följande ljudsträng:

dehær:kæ:fæteodrickbart

uppfattar vi detta som ett meningsfullt språkligt yttrande. Representation som ortografiska ord döljer dock att vi egentligen uppfattar något som kan mer exakt kan uttryckas som en fonetisk representation:

/dehær:kæ:fæteodrickba:t/

Det innebär att vi har möjlighet att:

1. Segmentera ljudsträngen i individuella enheter, så som i

De här kaffet e odrickbart (/de hær:kæ:fæt e odrickba:t/)

2. Identifiera typen av de individuella enheterna

/de hær:kæ/ = det här (pronomen), /kæ:fæt/= kaffet (substantiv), /e/ = är (verb), /odrickba:t/ = odrickbart (adjektiv)

3. Analysera relationen mellan de olika enheterna

[S_{[NF [NF det här] kaffet]}][V_F är [ADJ_F odrickbart]]

4. Identifiera betydelsen av yttrandet utifrån betydelsen av de enskilda elementen och deras relationer i satsen

'det här kaffet är odrickbart' = [[Det som refereras till som 'kaffet' och som kan identifieras i talkontexten som framträdande pekats ut med 'det här' har egenskapen 'är' av att vara 'odrickbart'.]]

5. Tolka talarens kommunikativa intention i med yttrandet i kontexten

Klaga på kvaliteten på kaffet/Avråda talaren från att dricka kaffet/Begära en ny kopp kaffe

De olika momenten som illustreras in (1) – (5) ingår som delar i vår förmåga att tolka och producera språkliga uttryck, dvs den kunskap som utgör var språkförmåga. De olika momenten motsvarar olika delområden inom lingvistik.

Steg 1 visar på kunskap om:

- vad som utgör möjliga språkljud - **fonetik**
- hur språkljuden är organiserade och kombineras - **fonologi**
- hur språkljuden motsvarar meningsbärande enheter (morfem/ord) - **morfologi/lexikon**

Steg 2 visar på kunskap om:

- vilka typer/klasser av ord som enheterna utgör – **morfologi/lexikon**

Steg 3 visar på kunskap om:

- hur ord kombineras till större enheter (fraser/satser) och hur dessa enheter relaterar till varandra (huvud/modifierare; underordning/överordning) - **syntax**

Steg 4 visar på kunskap om:

- vad enskilda morfem/ord betyder och vilken betydelse som skapas genom att de relateras till varandra – **semantik**

Steg 5 visar på kunskap om

- hur vi tolkar vad talare/skrivare vill kommunicera genom att relatera yttranden till kontext - **pragmatik**

Språkets kognitiva och sociala dimensioner, samt språkutveckling

När vi beskriver språk som kunskapen om hur vi producerar och tolkar språklig information ser vi språk som en kognitiv förmåga eller ett kognitivt system, men språket har också en social dimension. En ytterligare dimension är språkets utveckling över tiden. Vi kan något förenklat dela upp områdena inom språkvetenskapen i fyra grupper.

Lingvistikens kärnområden

De delar inom lingvistik som i huvudsak rör hur språket som kognitivt system är beskaffat och som utgör kärnområdena inom lingvistik är:

- a. **Fonetik/fonologi:** läran om språkljud och hur de är organiserade (Yule, kap. 3-4)
- b. **Morfologi:** läran om hur ord byggs upp av mindre betydelsebärande enheter som kallas morfem. (Yule, kap. 5-6)
- c. **Syntax:** läran om hur ord kombineras för att forma fraser, satser och meningar (Yule, kap. 7-8)
- d. **Semantik:** läran om språkliga uttrycks betydelse (Yule, kap 9)

Språket och hjärnan

Andra områden har en mer specifikt betoning på de psykologiska processerna eller kopplingen mellan neurofysiologi och språk

- e. **Psykolingvistik:** läran om språkets mentala processer och hur språklig information är representerade, t.ex. taligenkänning, läsförmåga, minnesanvändning. (Yule, kap. 12)
- f. **Neurolingvistik:** läran om kopplingen mellan neurofysiologi och språkkunskap, t.ex. hjärnaktivitet under olika språkprocesser, språkutveckling och afasi. (Yule, kap. 12)

Språkets sociala och kommunikativa funktioner

Andra områden inom lingvistik betonar språkets kommunikativa och sociala funktioner, så som:

- g. **Pragmatik:** läran om språkanvändning och interaktion mellan språk och kontext. (Yule, kap. 10)
- h. **Diskursanalys:** läran om strukturer och språkliga fenomen över yttrandegränserna. (Yule, kap. 11)
- i. **Sociolingvistik:** läran om språkets sociala funktioner både inom och mellan språkgrupper (Yule kap 18-20)

Språkutveckling

Centralt för att förstå språk är också hur språk förändras över tid. Här kan man skilja mellan:

- j. **Språktillägnande/Språkinläring:** Språkets utveckling i individen (ontogenesis). Hur barn tillägnar sig språk. och hur vuxna lär sig språk. (Yule, kap. 13-14)
- k. **Språkets uppkomst/ Språkhistoria:** Språkets utveckling i språkgruppen (phylogenesis). Hur förändras språket över tiden mellan generationer av talare? (Yule, kap 1-2)

I den här kursen kommer fokus ligga på områdena morfologi, syntax och semantik. Dessa kommer att behandlas mer utförligt i kommande föreläsningar och seminarier. Den här föreläsningen är tänkt att ge en kortare översikt av övriga områden som nämns in (a)-(k).

Metoder inom språkvetenskapen

För att kunna beskriva och förklara språket som system används ett antal olika metoder:

Observerar språkdata:

- Inspelningar eller naturligt förekommande textdata, (korpusdata)
- experiment
- tester och utfrågning av infödda talare
- introspektion

Beskriva och förklara språkdata:

- Universellt applicerbara kategorier, begrepp och termer
- Jämföra fenomen inom ett språk
- Jämföra fenomen mellan språk

Ett typiskt sätt att resonera utifrån data i ett språk är att titta på vilka kombinationer som är välformade och jämför med de som inte är välformade (markeras med *).

1. Bilen är röd.
2. Bilarna är röda.
3. *Bilen är röda.

4. *Bilarna är röd.
5. Huset är rött.
6. Husen är röda.

Slutsatser:

”röd” +singular +utrum, ”rött” +singular +neutrum, ”röda” +plural, genusneutralt
”är” numerus och genus neutralt

Språkteknologisk databehandling

Med teknologins utveckling öppnar sig möjligheter för att använda allt större mängder språkdata. De centrala momenten inom språkteknologi speglar de olika förmågor som ingår i vår språkförmåga.

- tokenisering (dela upp text i ord och meningar)
- lemmatisering (koppla böjningsformer till samma grundord)
- taggning (ordklassbestämning)
- Parsning (satsdelsfunktioner)

Tokenisering

”det här” ”kaffet” ”är” ”odrickbart”

Notera att ”det här” fungerar som ett ord men skrivs som två.

Lemmatisering

”det här=det här” ”kaffet=kaffe” ”är=vara” ”odrickbart=odrickbar”

Knyt ord till sin grundform

Taggning

- ”det här”= pronomen, ”kaffet” = substantiv, ”är” = verb, ”odrickbart”= adjektiv

Parsning

- [s_[NF] [NF det här]kaffet][v_F är [ADJF odrickbart]]

Fonetik och fonologi

De individuella språkljud som ingår i ett språk kallas FONEM. Det språkvetenskapliga område som behandlar fonemens egenskaper - artikulatoriskt, akustiskt och auditivt - kallas FONETIK. Hur fonemen är organiserade behandlas inom FONOLOGI. Fonem brukar ibland definieras som de minsta **betydelseskiljande** enheterna i ett språk. Med minimala par - ord där bara ett språkljud skiljer orden åt - kan man påvisa vilka fonem som ingår i ett språk. Det minimalaparet

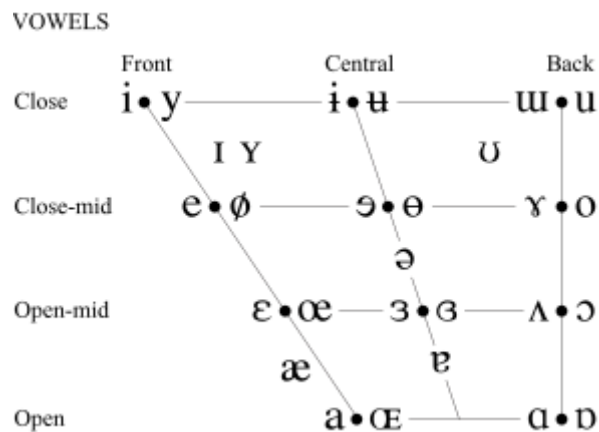
6. bil – pil

visar att /b/ och /p/ är fonem i svenskan. I svenskan är sj-ljud /fj/ och tonlöst 's' /s/ fonem t.ex. *sky* och *sy* men inte tonande 's' /z/. I engelskan är tonande 's' fonem, t.ex. *ice* /aɪs/ och *eyes* /aɪz/.

Eftersom ortografiska bokstäver inte visar vilket fonem som används för att realisera bokstaven används andra tecken för varje språk ljud. Dessa är standardiserad internationellt i International Phonetic Alphabet (IPA), see Josefsson (s 64). Fonemen delas upp i VOKALER och KONSONANTER.

Vokalljud

Vokalljuden representeras genom en s.k. VOKALFYRKANT/VOKALFYRSIDING, see Fig. 1. Varje punkt i vokalfyrkanten representerar högsta punkten för tungan när vokalen uttalas.

Figur 1. Vokalfyrkant, generell

Konsonantljud

För att beskriva konsonanter använder man sig av beteckningar platsen där ljudet bildas i munnen, artikulationsställe, se Figur 2, och sättet det bildas, artikulationssätt.

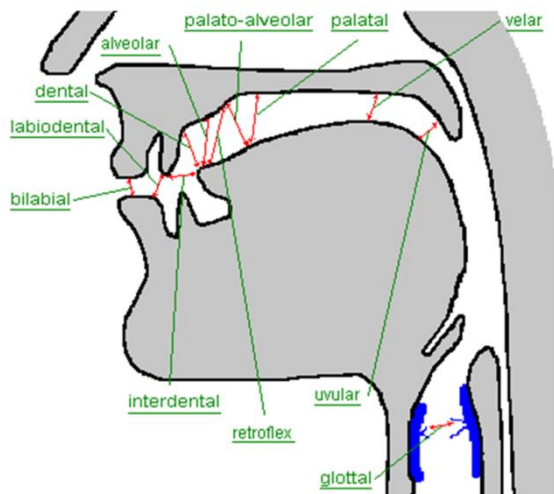

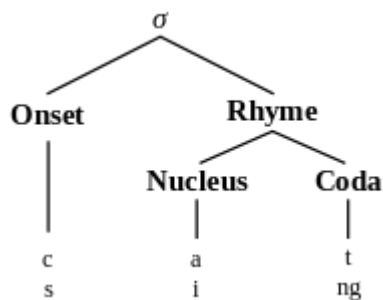
Fig. 2 Artikulationsställen för konsonantljud

Genom att kombinera artikulationsställe och artikulationssätt kan man beskriva konsonanterna i ett språk, se Figur 3.

artikulationssätt	artikulationsställe											
	labial		labio-dental		dental		alveolar/palatal		palatal/velar		velar	glottal
klusil	p	b			t	d	ʈ	ɖ	k	g		
frikativ	(f)		f	v	s		ʃ		ç	j	ʕ	h
nasal/klusil		m				n		ɳ		ɲ		
lateral						l		ɭ				
tremulant								r				
	-ton	+ton	-ton	+ton	-ton	+ton	-ton	+ton	-ton	+ton	-ton	-ton
	fonation											

Fig 3. Svenska konsonanter

I den fonologiska beskrivningen av delar man in ord i stavelser och vidare de strukturella relationerna mellan fonem inom stavelsen. Detta kallas FONOTAX.

Figur 4. Fonemstrukturen för de engelska orden 'cat' och 'sing'

Uppdelningen av stavelsen i ONSET och RHYME/RIME, samt vidare rhyme/rime i NUCLEUS och CODA är universellt, men vilka kombinationer av konsonantljud och vokalljud i de olika delarna är språkspecifikt. Vissa universella principer finns så som sonoritetsordning på fonemen, dvs de mest sonora (ljudliga) konsonanterna står normalt sett närmast vokalen. Kombinationer som /tr/ i onsets är därför vanligare än /rt/ medan de omvända gäller för coda, dvs /tra/ men inte /*rta/ och /art/ men inte /atr/ (se Josefsson s58).

Slutligen är det värt att nämna att vi får effekter av att närliggande ljud påverkar varandra med s.k. KOARTIKULATION. Ett exempel som nämns i Josefsson (s56) och Yule (s48) är assimilation t.ex at 'have' isolerat uttalas /hv/ men följt av 'to' som inleds med klusil /t/ blir /v/ istället /f/ som i /hft↔/

Morfem och morfologi

Ord är inte odelade enheter uppbyggda av fonem. De har en inre struktur av enheter, MORFEM som brukar definieras som språket minsta betydelsebärande enheter. Ord kan bestå av ett eller flera morfem, så som:

- bil (ett morfem)
- lastbil (två morfem "last" + "bil")
- lastbilar (tre morfem "last" + "bil" + "ar")

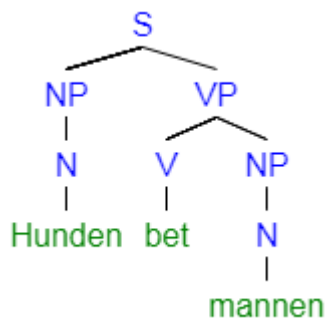
Morfem som kan "last" och "bil" kan fungera som egna ord och kallas därför FRIA medan de som måste vara kombinerade med ett annat morfem så som "ar" i "bilar" är BUNDNA. Vi kommer att titta närmare på morfem och morfologi i föreläsning två och tre.

Syntax

Inom syntax tittar man på hur ord bygger upp större konstituerer så som fraser och satser. Vi kan beskriva dessa konstituerer både från ett perspektiv av form och funktion. Nedan syns en analys av satsen "Hunden bet mannen"

Funktion	Subjekt	Predikat	Direkt objekt
	Hunden	bet	mannen
Form	Nominalfras	Verbfras	Prepositionsfras

Ett annat sätt att analysera samma mening är att bygga upp trädstrukturer. Notera att verbfrasen (VP) här innefattar nominalfrasen (NP) "mannen". Skillnaden mellan verbfrasen i snäv bemärkelse som används i form-funktionsanalysen och verbfrasen i vid bemärkelse tas upp i föreläsningen om syntax, där vi går närmare in på syntaktisk analys.

Semantik

Inom semantiken studerar man ord, fraser och satsers betydelse framför allt utifrån hur dessa språkliga uttryck är relaterade till varandra i det språkliga systemet. Fokus ligger således inte primärt på den kommunikativa betydelsen så mycket som på hur man bygger upp olika betydelser och de bygger ett nätverk av betydelser. Man kan göra en grundläggande uppdelning i LEXIKAL SEMANTIK och SATSSEMANTIK.

Inom lexikalisk semantik tittar man på hur enskilda ords betydelse kan beskrivas och hur de relaterar till varandra, så som synonymy, antonymy och hyponymy.

- köpa – inhandla (synonym)
- köpa – sälja (antonym)
- titta – stirra (hyponym)

Inom verbsemantiken tittar man på fenomen så som semantiska roller och satsrelationer.

Semantiska roller

- Kalle (Agent) sparkade bollen (Tema)
- Bollen (Tema) sparkades av Kalle (Agent)

Satsrelationen ”förutsätter” dvs A förutsätter B.

”Kalle slutade röka” förutsätter ”Kalle rökte”

Vi tittar på semantiken i mer detalj i föreläsning sex.

Språk och hjärnan – Psykolingvistik och Neurolingvistik

Neurofysiologiska områden och afasi

Relationen mellan språk, språkets mentala representation samt människans neurofysiologi är centralt, men länge fanns det metodologiskt begränsade möjligheter att undersöka detta systematiskt. Viss insikt fick man dock genom att studera personer med olika huvudtrauma, så som olyckan som Phineas P. Gage råkade ut för 1848, vilket antydde att vissa områden INTE berör språkförmågan.

Andra områden har dock visat kopplingar till språkförmågan genom att skador i dessa regioner orsakar olika afatiska symtom. BROCAS OMRÅDE orsakar problem att strukturera yttranden vilket resulterar i fragmentariskt och osammanhängande yttranden, medan skador i WERNICKES OMRÅDE orsakar problem med ordanvändning och satsers betydelse.

Med hjälp av modern teknik så som fMRI (functional Magnetic Resonans Imaging), PET-scan (Positron-emission tomography), och Eye-tracking (ögonspårning) finns nu större möjligheter att undersöka relationen mellan språk och neurofysiologi. Den traditionella modellen med klart avgränsade områden som kan kopplas till språket ifrågasätts allt mer, så som i Trembley & Dick (2016):

“Although the field as a whole has made tremendous progress in the past few decades, due in part to significant advances in neuroimaging and neurostimulation methods, we believe abandoning the Classic Model and the terminology of Broca’s and Wernicke’s areas would provide a catalyst for additional theoretical advancement.”

Språkets sociala och kommunikativa funktioner – Pragmatik och Diskursanalys

Tidigare i föreläsningen presenterades argument för att inte likställa språk med kommunikation. Å andra sidan, kommer man också att missa många språkliga fenomen om man begränsar den språkliga data som studeras till enskilda satser utan något kommunikativ kontext. Hur språkliga uttryck relateras till omgivande yttrande eller text och den omgivande kommunikativa kontexten behandlas inom PRAGMATIKEN och DISKURSANALYS.

Pragmatik skiljs ofta ifrån semantik genom att beskriva semantik som det område som behandlar den språkliga betydelsen medan pragmatik rör betydelsen som talaren vill uttrycka i en viss kontext, dvs den språkliga betydelsen är inte alltid samma som det som talaren vill förmedla, t.ex. yttranden som,

- Det är väldigt kallt här inne.

- Kan du skicka saltet?

yttras normalt inte för att informera om rumstemperaturen eller fråga om någons förmåga, utan är sätt att artig uppmåna till olika handlingar (Stäng fönstret!, Skicka saltet!)

Vissa språkliga fenomen kräver att man har en uppfattning om hur satser/yttranden är relaterade till sitt kontext

Referens

Användandet av pronomen kräver normalt att vi har information om kontexten, t.ex

7. Han fick den av henne.

Kommer att betyda olika saker beroende på vad i kontexten som 'han', 'den' och 'henne', t.ex. om kontexten är 'Varför döpte Lasse båten efter sin fru?' får satsen en annan tolkning än om kontexten är 'Lisa verkar inte förvånad över Lasses blåtira'

Talakter

I kommunikation kan man betrakta språkliga yttranden som handlingar, t.ex. om man säger:

8. Jag kommer tillbaka imorgon.

Kan detta uppfattas som att någon ger ett löfte om att vara på plats vid en viss tidpunkt, om detta är önskvärt av den som lyssnar. Socialt innebär detta ett åtagande som kommer att ha konsekvenser om det bryts. Om den som yttrandet riktas mot, däremot inte tycker det är önskvärt kan talhandlingen uppfattas som ett hot.

Koherens

I kommunikation yttras ofta inte all den information som behövs för att man utifrån den språkliga informationen skall kunna förstå hur yttranden hänger ihop, är KOHERENTA. De principer som gör det möjligt att ändå lyckas med kommunikationen undersökt inom pragmatiken. Följande konversation kan uppfattas som sammanhängande.

- A: Det är marknad på torget.
B: Det regnar.
A: Då kollar jag på Netflix.

Språkutveckling

En viktig fråga för språkforskning är att förklara hur språket utvecklas i individen och i språkgruppen.

Språkutveckling i individen - Språktillägnande

- Barn som har språklig interaction med andra språkanvändare lär sig språk, oavsett vilket språk som talas
- Språkinläring kräver social interaction. Språklig exponering räcker inte.
- Anpassad input 'parentese'
- Barn följer samma språkutveckling oavsett språk

Barnspråksutveckling

- 0-6 veckor vokaljoller, velarer
- 6-8 månader joller
- 12-18 månader Ett-ordsfas
- 18-20 månader Två-ordsfas

Barn ca 2 år

Där boll.

Dockan borta

Poverty of stimulus - Language Acquisition Device (LAD)

Eftersom barns språk utvecklas i en takt som är svår att förklara bara genom att förutsätta att barnen måste exponeras för de språkliga strukturerna och ord som de tillägnar sig, ofta kallas "Poverty of stimulus"-argumentet, har det föreslagits att barn är genetiskt förberedda för att tillägna sig språkdata, dvs inlärningen av språk är skild från allmän inlärning av annan stimuli. Detta kallas ofta för LAD (Language Acquisition Device), och är mycket omdebatterat.

Övergeneralisering

Ett tecken på att barn abstraherar regler från data de blir exponerade för, finns i fenomen som oregelbundna former. Man kan här anta att exponering för dessa former är liten eller noll.

- a) Jag gedde en docka till Pelle.
- b) Du är den bästaste pappan i världen.

Språkutveckling i språkgruppen

- Även språket i språkgrupper förändras över tiden.

Yngre fornsvenska ca 1450

Her effter bōriæs eth høffuist æuintyr aff Nampnlos och Falantin, aff all theres mandom, som the bedriffuo j theres daga

Referenser

Pinker. Stephen. 2012. Linguistics as a window to understand the brain. [online] Available at: <http://www.floatinguniversity.com/lectures-pinker>